

RECENZIJE, PRIKAZI

Recenzija knjige
UDK 301:72
Primljeno u ožujku 1981.

Gernot Feldhausen, SOZIOLOGIE FÜR ARCHITEKTEN

Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart 1975.

Prva knjiga u novopokrenutoj seriji »Osnove arhitektonskog planiranja«¹ djelo je Gernot Feldhausena (ujedno urednika cjelokupne serije) zove se »Sociologija za arhitekte«, uz natuknicu kao podnaslov: znanost u praksi planiranja. Po tome bi se moglo pretpostaviti da se određena znanja iz sociologije, primjerena potrebama profesionalne prakse arhitekata, smatraju ne samo preporučljivim već i vrlo važnim i da je ta knjiga možda prototip priručnika koji omogućuje planerima i projektantima bolju suradnju sa sociolozima ili je, uz postojanje za njih odgovarajućeg priručnika, vide zapravo i suvišnom.

Sam autor (1943) ima iskustva u neposrednom interdisciplinarnom radu s arhitektonskom profesijom (u početku kao znanstveni suradnik Saveza njemačkih arhitekata, a kasnije kao predavač na Tehničkom univerzitetu u Hannoveru). Njegove su namjere znatno šire od uvođenja u teoretska i metodološka pitanja urbane sociologije, posebno one koja su izrazito relevantna za planiranje i projektiranje.

U ovoj knjizi Feldhausen će podvrći kritici uobičajenu praksu socioloških istraživanja u prostoru (prvenstveno stanovanju) i predložiti model, po njemu, prihvatljivog rješenja za buduću praksu.

Ocjenjujući položaj sociologije u odnosu na arhitekturu, autor je na stajalištu, pozivajući se i na druge autore (Bahrtdt, Kruse)², da u sociologiji nema još ni donekle razvijene teorije o odnosu »prostorne ili izgradbene okoline i socijalnih fenomena«, odnosno, kako kaže na drugom mjestu: nema još koherentne teorije čovjek-okolina (Mensch-Umwelt-Theorie).

Razloge tome, misleći u prvom redu na tokove njemačke sociologije, Feldhausen nalazi u razvojnoj orijentaciji na opću i specijalne sociologije, koje su prostor problemski isključile. Nakon Simneta koji na početku stoljeća razmatra značenja i kvalitetu prostora, tek početkom šezdesetih a intenzivnije sedamdesetih godina, smatra autor, ovdje se javlja intenzivan interes za društvene procese u prostoru, osobito uz diskusije o uređenju i planiranju prostora.

Nakon žestokih kritika života u suvremenom gradu početkom šestog decenija, uz strukturalne promjene stanovništva, ali i prakse planiranja

1) Ostala objavljena djela u seriji su: E. Geisler, Psychologie für Archintenten, K. Neuenpelo, Architent und Recht, G. Laage, H. Michaelis, H. Renk, Planungtheorie für Archintenten.

2) Bahrtdt, H. P., Umwelterkrankungen, München 1979., Kruse L., Umweltpsychologie, Berlin 1979.

(Mitscherlich, Bahrđt, Berndt) stvara se, podsjeća Feldhausen, atmosfera punog povjerenja u interdisciplinarni rad sociologa i arhitekata, u primijenjeno korištenje sociologije za potrebe i u pomoć smislenijem planiranju.

Diskusije su kasnije, a sasvim nedvosmisleno nakon uzburkih događaja 1968. godine, pokazale da spremnost arhitekata i planera da preuzmu krivicu izgradnje nehumanog prostora na sebe ne sprečava da se u prostornim fenomenima prepoznaju simptomi poremećaja u širim društvenim procesima.

Analizirajući reprezentativne citate niza autora (Krysmanski, Zinn, Herlyn, Bahrđt) o odnosu: čovjek-okolina, Feldhausen konstatira da je svuda osnovna zajednička hipoteza o međusobnoj zavisnosti i djelovanju oba područja: socijalnom i prostornom. U pojedinim teoretskim modelima ističu se za svako od tih područja svojstva zavisne odnosno nezavisne varijable. Sazrijevanje teoretske misli Feldhausen vidi u pristupu gdje se ne uspostavlja »nediferencirani odnos dvaju varijabli«, već se shvaća taj odnos kao složeni proces između više društvenih ravnina.

Autor oštroumno zapaža teoretsku neodređenog i nepreciznost izraza koji se koriste u literaturi o društvu i okolini; »socijalni odnosi«, »socijalni procesi« itd.

Kad je riječ o okolini onda su to ili formalni pojmovi kao: prostor, struktura, red, okviri itd. ili oni koji ukazuju na »fizička svojstva okoline« kao što su: materijalni supstrat, materijani okviri, predmetni svijet i sl.

Nekim primjerima autor pokušava obrazložiti svoj stav o relativnosti funkcije prostornih varijabli. Tako npr. penjanju stepenicama može se pridati nezavisna funkcija, ali namještanje prostora će biti funkcija zavisne varijable.

Takve podjele, ispravno zapaža autor, proizlaze iz tehničko-metodološkog pristupa. Ni neko socijalno ponašanje ali niti neka konkretna prostorno-fizička struktura nije uistinu nezavisna o širim društvenim obrascima.

Provlači se bojazan, (vjerojatno iz vlastitog iskustva) da se do pogrešnih, pa i katastrofalnih rezultata može doći svođenjem socioloških istraživanja na relacije: odabrana fizička sredina — socijalno ponašanje u njoj, a da se ne analiziraju širi aspekti fizičke sredine i opaža ponašanje u širem društvenom kontekstu.

U posebnom poglavlju (Sociologija i zadaća izgradnje stanova), Feldhausen se opširno zadržava na definiciji stana i stanovanja, stambenih potreba i funkcija da bi predložio niz hipoteza i otvorenih pitanja za razmatranje. (Interkacije u obitelji, odnos stanovanja, rada i slobodnog vremena, statusne simbolike, socijalizacija stanovanja, privatnost i stanovanje, stanovanje kao emancipacija).

Najznačajnija su tu autorova zamjećivanja o prividnom polaritetu javnog i privatnog prostora — ukoliko se izostavlja iz analize sfera proizvodnje i proizvodnog rada. Jer, tek ta analiza može dati odgovore o razlozima podvajanja privatnog i javnog interesa u prostoru.

Posljednjih petnaest godina u SR Njemačkoj obavljeno je i objavljeno podosta empirijskih istraživanja o korištenju stambenog prostora (Meyer—Ehlers, Schmidt—Relenberg itd.).

Komentirajući činjenicu da rezultati provedenih istraživanja skoro u potpunosti potvrđuju pretpostavljeno korištenje, Feldhausen upozorava da se takva istraživanja u stvari vrte u zatvorenom krugu budući da se istražuje poklapanje »planerski postavljenih ciljeva s realitetom« a na temelju korištenja određenih prostora. Da li ustanovljeni načini korištenja odista odgovaraju korisnikovim potrebama ostaje otvoreno pitanje.

Nisu relevantna istraživanja o zadovoljstvu sa stanovanjem jer se izneseni stavovi orijentiraju prema relativnoj komparativnoj prednosti u času ispitivanja — prema prijašnjem stanovanju. Skeptičan treba biti i u istraživanjima tzv. stambenih želja, ali tim istraživanjima treba pridati ipak veliku važnost, Feldhausen smatra da te želje otkrivaju stvarnost, te da iznesene želje nisu nikada tako nerealistične da se ne bi mogle planerski svladati.

Istraživanja zadovoljstva i želja stanovanja, smatra on, »jednodimenzionalni su indikatori«, bez prave teoretske osnove. Ipak, takva se istraživanja forsiraju, ali u interesu pojedinih političkih struktura i planerskih etabliranih institucija.

Želi li planer uspješno planirati oslonit će se na primijenjeno sociološko znanje, na prognozu koju će mu sociološka istraživanja ponuditi, držeći se klasičnih empirijskih istraživanja u provjeravanju postavljenih hipoteza. Rutiniranom planeru, gotovo da takva pomoć i nije potrebna ili mu u najboljem slučaju potvrđuje ono što je već i sam znao. Takvo znanje za planiranje potječe od već date situacije i prolongira je. »Planiranje kao tehnički postupak svladavanja budućnosti i sociologija kao socialtehnička pomoćna znanost perfekcioniraju sadašnjost«, reći će Feldhausen.

Za razliku od toga »eksperimentalno« (kako autor terminološki određuje) znanje ne traži objašnjenje postojećeg stanja (stanovanja itd.) već se usmjeruje na buduće stanje kakvo još ne postoji. Iako tu spominje Weberov »Idealni tip«, Feldhausen inzistira na vlastitom stajalištu o »eksperimentalnom« znanju, tj. znanju o »mogućem smislenom socijalnom ponašanju i mogućim smislenim društvenim odnosima«. Kasnije on naznačuje da misli na normativne hipoteze u planiranju koje su orijentirane prema emancipaciji čovjeka kao osnovnom cilju razvoja individualnosti i društva.

Planiranje koje nastoji ostvariti »zamislivo« a ne repetirati postojeća stanja je eksperiment s nesigurnim ishodom. »Eksperimentalno sociološko znanje« je »dvostruko hipotetsko«. Ono se ne može osnovati samo na negaciji »socialtehničkog sociološkog znanja« jer ni ono u stvari ne postoji, budući da je shematsko i konvencionalno i nije uistinu znanstveno fundirano, tako da takvo planiranje koje počiva na »eksperimentalnom znanju« može postati nekontrolirani proces.

Do »eksperimentalnog znanja« ne dopire se, smatra Feldhausen opširnim istraživačkim metodama već »procesima razumijevanja između znanstvenika, planera i korisnika«, gdje korisnik odlučuje da li mu odgovaraju interpretacije postojećeg i predodžbe budućeg u uređenju prostora.

Konkretno, to znači, (ako je riječ o stanovanju), stan biva eksperimentalno obrađen što znači da on već od početka u građevinskom smislu mora omogućiti veliku varijabilnost korištenja prostora.

Iako je korisnik podložan svojim starim navikama, ipak su mu na taj način otvorene široke mogućnosti organiziranja i korištenja vlastitog prostora obitavanja.

Takav put, po mišljenju autora, istovremeno je i ekonomičniji od velikih istraživačkih napora, to više što se ne zna unaprijed kako će eksperiment planiranja i gradnje uspjeti.

Zakupljen tom tezom autor znatan dio svog izlaganja posvećuje fleksibilitetu i varijabilitetu korištenja prostora.

Prigovor se, osim na empirijsko-analitičke metode istraživanja, odnosi i na historijsko-hermeneutički pristup. Obje kaže Feldhausen, iako okrenute raznim spoznajnim interesima, teže k »stabilizaciji postojećih odnosa i perfekcioniranju sadašnjice«.

»Dialektičko-kritička sociologija« za koju se opredjeljuje Feldhausen pokušava kako nam naznačuje, povezati empirijsko-analitičke metode s hermeneutičkim postupkom. Ta se sociologija »ne ograničava na opisivanje i objašnjavanje socijalnih činjenica, već ih kritizira« (str. 111). »Kritička sociologija«, kaže se dalje, (str. 113) polazi od osnovnog principa: razumijevanja zajedničkih intencija sudionika u organiziranju i izgradnji prostora.

Međusobno sporazumijevanje sastojat će se za svakog sudionika u otkrivanju vlastitog položaja, problematiziranju vlastitih motivacija i pronalaženju uzroka zbog kojih one postoje da bi se u međusobnom diskursu dospjelo do usaglašavanja i ujedinjavanja ciljeva.

Knjiga Feldhausena u svakom je slučaju poticajna. U prvom, uvodnom dijelu on uspijeva dati zanimljivu analitičku rekapitulaciju onog dijela urbane sociologije u SR Njemačkoj koja je, problematizirajući urbane procese, tragala za suštinom međudjelovanja fizičke sredine i socijalnog ponašanja. Ipak, što će se pokazati pri kraju u zadnjem od tri poglavlja (sociologija i postupak planiranja), on ne probija ograničenja sredine u kojoj živi i djeluje. Nakon argumentirane kritike rutinskih empirijskih istraživanja koja uz to što nisu dovoljno ni znanstveno utemeljena, stalno reproduciraju preko procesa planiranja postojeće fizičke strukture i ne odmiču od datih društvenih odnosa (te analize potkrepljuje primjerima koje nalazimo u središnjem poglavlju: Sociologija i zadaci izgradnje stanovanja), Feldhausen završava na naivnoj ideji konsensusa interesa sudionika planiranja i izgradnje. Ali čak i tada postoji riziko neuspjelog eksperimenta, pa će, kako se Feldhausen nada, zapravo samo otvorenost fizičke strukture — da se ona podesi potrebama korisnika u času i na način kada on to utvrdi — dati jedino moguće rješenje (makar za ograničeni broj slučajeva).

Otvorenost fizičke strukture za »sve mogućnosti korištenja« jest opozicija — prema krutoj prostornoj »determinarnosti« i klišeima prostornog rješavanja koji se neprestano obnavljaju, (uz obnavljanje stereotipa načina korištenja prostora). Ali i takva situacija nije sama po sebi izuzeta od planerskih manipulacija i ograničenja mogućnosti samih korisnika (financijskih, tehničkih, imaginativnih), a koja su mnogostruko određena njegovim društvenim položajem.

Daljnji prigovor može se autoru uputiti što on, premda luči elemente i faze planiranja i projektiranja, izjednačuje skup profesionalnih djelatnika

u prostornom planiranju s profesijom arhitekta (ne dovodeći je u sumnju u budućem razvoju ukupne prostorne prakse). Neočekivano je što se, svjestan opasnosti od generalizacija (okolina-socijalno ponašanje) u utvrđivanju i rješavanju zbiljskih problema, Feldhausen (već ponukan svojim iskustvom) zadržao na tezi o homogenosti strukovne profesije, premda upravo vrijeme koje analizira može pokazati suprotno.

Možda mu je usredotočenost na ipak konvencionalno shvaćanje struka bila prepreka da sazna (ili prizna) da postoji teoretski dio promišljanja društvenog zbivanja prema fizičkoj sredini onih koji nisu bili po osnovnoj edukaciji i djelatnosti filozofi, sociolozi i psiholozi. Naime, konstatacija da se tek početkom šezdesetih godina, nakon pedesetgodišnjeg zastoja, aktualizira u Njemačkoj problematika odnosa društva i prostora, izostavlja bogatu ostavštinu mislioca prvenstveno povezanih oko Bauhausa³ u razdoblju od 1919—1933. godine. Najprije to se odnosi na Waltera Gropiusa, ali i na druge izvor-nike (Oskar Schlemmer, Mies van der Rhoë, Bruno Taut itd.).

3) Vidi npr.:

a) Conrads U., *Programme und Manifeste zur Architektur des 20. Jahrhunderts*, Bauwelt-Fundamente 1969.

b) Benton, Benton and Sharp.
Architecture and Design 1890—1939., Whitney.